

Slovenský národopis

4.
38 · 1990

- Na obálke:* 1. strana: Odev slovenských dievčat z obce Santov (Pilisszántó) v Maďarsku slúžiacich v Budapešti. Dobová fotografia okolo r. 1938. Z výskumu A. Onderčaninovej r. 1990. Repro H. Bakaljarová
4. strana: Pohľad na Pilisszentlelek, jednu zo slovenských obcí v Pilišských vrchoch v Maďarsku. Foto. J. Podolák 1958

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

Bačová, Viera: Etnická identita osobnosti – sociálnopsychologický prístup 508

Kovačevičová, Soňa: Príspevok k poznaniu charakteru ľudovej kultúry bývalých nemeckých sídiel na Slovensku 515

Onderčaninová, Andrea: Zo súčasného výskumu znakov etnickej identifikácie obyvateľov slovenskej obce Santov (Pilisszántó) v Maďarsku 542

Liszka, József: Národopisný výskum maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku v medzivojnovom období (1918–1938) 568

Méryová, Margita: O tradícii výmeny detí ako spôsobu osvojovania si jazyka iných etník 574

Mann, Arne B.: Vývoj rómskej rodiny v dvoch spišských obciach 581

Kernátsová, Marta: O pohrebných zvykoch Židov na Slovensku 589

MATERIÁL Y

Korabinský, Johann Mathias: Popis kráľovského, uhorského, hlavného, slobodného a korunovačného mesta Pressburg 595

Petráš, Milan: Ján Babilon a jeho miesto v dejinách slovenskej gastronómie 610

DISKUSIA-GLOSSY

Onderčaninová, Andrea: Etnografia – politická antropológia? 615

ROZHLADY

PhDr. Ján Hanušin sedemdesiatročný (Milan Chlebana) 617

IX. svetový kongres ISFNR (Zuzana Profantová) 620

Valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (Peter Salner) 620

Celoredakčná konferencia časopisu Demos v Budapešti (Gabriela Kiliánová) 622

Výstava „Tradície obchodu na Slovensku“ (Lubica Falfánová) 623

XX. Etnomuzikologický seminár (Eva Krekovičová) 625

Z histórie ukrajinsko-česko-slovenských kultúrnych vzťahů (Karel Altman) 626

Etnografické múzeum v Kittsee v prvej polovici roka 1990 (Jarmila Paličková-Pátková) 627

Založenie komisie pre výskum etnických spoločností Slovenska (Karlavský, Michal) 628

RECENZIE A REFERÁTY

Ludový odev Slovákov v Maďarsku (Viera Sedláková) 630

V. Frolec, Jihomoravská družstevní vesnice (Peter Slavkovský) 632

V. Vondruška, Život staré Šumavy (Andrea Onderčaninová) 632

H. Johnová – J. Staňková – L. Baran, Lidový malovaný nábytek v českých zemích (Monika Kardošová) 633

J. Staňková, České lidové tkaniny (Juraj Zajonc) 634

Z. Selecká, Výšivky a tkaniny (Olga Danglová) 635

J. Staněk, Ukrojte si u nás (Rastislava Stoličnáná) 636

Etnografski problemi na narodnata duchovna kultura (Jaroslav Čukan) 637

Narodna tvorčist ta etnografija 1988 (Mikuláš Nevrlý) 638

Narodna tvorčist ta etnografija 1989 (Mikuláš Nevrlý) 640

Zalabay, Zs., Hazahív a harangszó (Margita Méryová) 641

E. Krasínska – R. Kantor, Derenk és Istvánmajor (Viera Karlavská) 642

A Hegyaljai mezővárosok történeti néprajza (Viera Karlavská) 643

Th. Vennum, Jr., Wild Rice and the Ojibway People (Rastislava Stoličnáná) 644

Ostbairische Grenzmarken (František Kalesný) 645

OBSAH 38. ROČNÍKA

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Бачова, Вера: Этническая идентичность личности – социально-психологический подход 508

Ковачевичова, Соня: Заметки к изучению характера народной культуры бывших немецких селений в Словакии	515
Ондерчанинова, Андреа: Из современного исследования знаков этнической идентификации жителей словацкой деревни Сантов в Венгрии	542
Лиска, Йозеф: Этнографическое исследование венгерского национального меньшинства в Словакии в межвоенный период (1918–1938 гг.)	568
Мериова, Маргита: О традиции обмена детей как способе освоения языка других этник	574
Манн, Арне Б.: Развитие ромской семьи в двух деревнях региона Спиш	581
Керначова, Марта: О погребальных обычаях евреев в Словакии.	589

МАТЕРИАЛЫ

Корабински, Йоганн Матиас: Описание королевского венгерского, столичного, вольного и коронационного города Прессбурга (Братиславы)	595
Петраш, Милан: Ян Вавилон и его место в истории словацкой гастрономии	610

ДИСКУССИЯ-КОММЕНТАРИИ

Ондерчанинова, Андреа: Этнография – политическая антропология?	615
--	-----

ОБЗОРЫ

Др-у Яну Ганушину семьдесят лет (Милан Хлебана)	617
IX-ый мировой конгресс ИСФНР (Зузана Профантова)	620
Генеральная ассамблея Словацкого этнографического общества при САН (Петер Салнер)	620
Общее заседание журналу Демос в Будапеште (Габриела Килианова)	622
Выставка „Традиции торговли в Словакии“ (Любица Фалтянова)	623
XX-ый Этномузикологический семинар (Эва Крековичова)	625
Из истории украинско-чехо-словацких культурных отношений (Карел Алтман)	626
Этнографический музей в Киттсее в первой половине года 1990 (Ярмила Паличкова-Паткова)	627
Основание комиссии для исследования этнических обществ Словакии (Михал Калявски)	628

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 38-ой ГОД ИЗДАНИЯ	
---	--

INHALT

STUDIEN	
Bačová, Viera: Ethnische Identität der Persönlichkeit – sozial-psychologischer Zutritt	508
Kováčevičová, Soňa: Beitrag zur Kenntnis des Charakters der Volkskultur in den ehemaligen deutscher Siedlungen in der Slowakei	515
Onderčaninová, Andrea: Aus der gegenwärtigen Forschung der Zeichen ethnischer Identifikation der Bewohner der slowakischen Gemeinde Santov (Pilisszántó) in Ungarn	542
Liszka, József: Ethnographische Forschung der ungarischen Nationalitätenminderheit in der Slowakei in der Kriegszwischenzeit (1918–1938)	568
Méryová, Margita: Über die Tradition des Austausches von Kinder als Methode zur Aneignung der Sprache anderer Ethnik	574
Mann, Arne B.: Entwicklung der Zigeunerfamilie in zwei Zipser Gemeinden	581
Kernátsová, Marta: Über die Bestattungsbräuche der Juden in der Slowakei	589
MATERIALIEN	
Korabinský, Johann Mathias: Die Beschreibung der königlich, ungarischen, Hauptstadt, Freistadt und Krönungsstadt Pressburg	595
Petráš, Milan: Ján Babilon und seine Stelle in der Geschichte der slowakischen Gastronomie	610
DISKUSSION-GLOSSEN	
Onderčaninová, Andrea: Ethnographie – politische Anthropologie?	615
RUNDSCHAU	
Ph. Dr. Ján Hanušin siebzigjährig (Milan Chlebana)	617
IX. Weltkongress der ISFNR (Zuzana Profantová)	620
Vollversammlung der Slowakischen Ethnographischen Gesellschaft bei der SAW (Peter Salner)	620
Gesamtredaktionelle Konferenz der Zeitschrift Demos in Budapest (Gabriela Kiliánová)	622
Ausstellung „Traditionen des Handels in der Slowakei“ (Lubica Faltánová)	623
XX. Ethnomusikologisches Seminar (Eva Krekovičová)	625
Aus der Geschichte der ukrainisch-tschechisch-slowakischen Kulturbeziehungen (Karel Altman)	626
Ethnographisches Museum in Kittsee in der ersten Hälfte des Jahres 1990 (Jarmila Paličková-Pátková)	627
Gründung der Kommission zur Forschung der ethnischen Gemeinschaften in der Slowakei (Michal Kalavský)	628

CONTENTS

ARTICLES

- B a č o v á, Viera: The Ethnic Identity of Personality – Social and Psychological Approach . . . 508
- K o v a č e v i č o v á, Soňa: On Knowing the Character of Folk Culture of the Former German Settlements in Slovakia 115
- O n d e r č a n i n o v á, Andrea: On the Current Research into Signs of Ethnic Identification of Inhabitants of the Slovak Commune Santov (Pilisszántó) in Hungary 542
- L i s z k a, József: Ethnological Research into the Hungarian Minority in Slovakia between World Wars (1918–1938) 568
- M é r y o v á, Margita: On the Tradition of Exchanging Children as a Way of Acquiring the Languages of Other Ethnic Groups 574
- M a n n, Arne B.: Development of the Romany Family in Two Spiš Communes 581
- K e r n á t s o v á, Marta: Oh the Jewish Funeral Customs in Slovakia 589

MATERIALS

- K o r a b i n s k ý, Johann Mathias: A Description of the Royal, Hungarian, Capital, Free and Coronation City of Pressburg 595

- P e t r á š, Milan: Ján Babilon and His Place in the History of Slovak Gastronomy 610

DISCUSSION

- O n d e r č a n i n o v á, Andrea: Ethnography – Political Anthropology? 615

REVIEWS

- PhDr. Ján Hanušin Celebrating His Seventieth Birthday (Milan Chlebana) 617
- The 9th ISFNR Congress (Zuzana Profantová) 620
- General Assembly of the Slovak Ethnological Society SAV (Peter Salner) 620
- Editorial Conference of the Demos Journal in Budapest (Gabriela Kiliánová) 622
- Exhibition „Trade Traditions in Slovakia“ (Lubica Falťanová) 623
- The 20th Ethnomusicological Seminar (Eva Krekovičová) 625
- On the History of Ukrainian-Czech-Slovak Cultural Relations (Karel Altman) 626
- The Kittsee Ethnographical Museum by the 1st Half of 1990 (Jarmila Paličková-Pátková) 627
- Founding the Commission on Research into Ethnic Groups in Slovakia (Michal Kafavský) 628

BOOKREVIEWS AND REPORTS

CONTENTS OF THE 38TH VOLUME

O POHREBNÝCH ZVYKOCH ŽIDOV NA SLOVENSKU

MARTA KERNÁTSOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Problematika židovskej kultúry, zvykov zachovávaných v jednotlivých náboženských obciach na území Slovenska sa v podstate z etnografického pohľadu obchádzala. Ak sa aj zriedkavo objavili snahy o bližší pohľad na život Židov, vždy sa skôr zamerali na hmotné prejavy ich kultúry než na ich duchovnú stránku. Spätosť rodinných a kalendárnych zvykov a sviatkov je u Židov natoľko pevne stotožnená s náboženstvom, že sa často dá dosť ťažko určiť, či daný zvyk je výsledkom náboženských príkazov, alebo náboženstvo začlenilo do svojho učenia dávne, tradíciou posvätené zvyky. Židovské obyvateľstvo po stáročia žijúce v odlúčenosti od ostatného obyvateľstva, udržiavalo blízke kontakty len s príslušníkmi vlastného náboženstva. Výsledkom toho bolo zakonzervovanie rodinných a kalendárnych zvykov do takej miery, že ich pôvod v mnohých prípadoch treba hľadať v kolíske náboženstva.

Na území Slovenska bolo mnoho miest, kde židovské náboženské skupiny zapustili hlboké korene a stali sa neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho a hospodárskeho rozvoja toho-ktorého z nich. Napriek tomu, že naša spoločnosť sa nesnažila zachovať ich kultúrne pamiatky – ba skôr naopak – niektoré sa zachovali až do dnešných dní.

Dejiny židovstva v strednej, ba v celej Európe, sú popretkávané hľadaním si miesta v spoločnosti, častým prenasledovaním a novými začiatkami, snahou o právne a spoločenské začlenenie sa do národa, v ktorom žili.

Usadzovanie sa skupín židovského obyvateľstva prebehlo v Uhorsku v štyroch vlnách. Posledná koncom 17. stor. z podnetu popredných magnátskych rodov – Batthányi, Eszterházy, Pálffy, Zichy – ktorí prijímali do svojich dedín

presídlencov z Čiech, Moravy, Poľska. Kráľovské a banské mestá bránili usadzovaniu sa Židov vo vnútri svojich hradieb až skoro do pol. 19. stor. (1840). Rok 1867 prináša u nás židovskú emancipáciu. O rok neskôr (1868) na kongrese Židov prebehla ich rozluka do dvoch smerov: ortodoxných (konzervatívnych) a kongresových (pokrokových).¹ Zrovnoprávnenie židovského náboženstva s ostatnými v krajine nastalo až roku 1895. Obdobie do prvej svetovej vojny prináša rozkvet židovstva v Uhorsku. Mnohí Židia získavali významné postavenie v politickom, hospodárskom či kultúrnom živote. Duchovný život Židov a jeho rozvoj sa odrazil vo vzniku rôznych rabínskych škôl (bratislavská sa stala najznámejšou v strednej Európe), vedeckých spolkov, vo vydávaní časopisov a kníh.²

V poslednej tretine 19. stor. sa na našom území začínajú objavovať antisemitské nálady a hnutia, ktoré vyvrcholili v období fašizmu. Skutočné zrovnoprávnenie Židov prináša potom až druhá polovica 20. stor.

*

Galanta je mestečko na juhozápadnom Slovensku, v rozvoji ktorého Židia zohrali tiež svoju úlohu. Tu v podstate dlho pretrvávala skupina ortodoxných Židov, z ktorej niekoľko starších jednotlivcov sa dodnes snaží zachovávať náboženstvo a zvyky svojich predkov. A mladšia generácia, hoci postupne preberá kultúrne prvky a spôsob života svojho nežidovského okolia, predsa aspoň v dôležitých momentoch ľudského života zachováva zvyky svojich otcov.

Prvá zachytená zmienka o Židoch v Galante pochádza z roku 1729, kedy František Eszterházy dal židovskej obci do prenájmu budovu na modli-

tebňu a pozemok na cintorín. V roku 1766 už platili nájomné za synagogu, cintorín a dom rabína.³ Prvá synagoga bola v Galante postavená v roku 1758. Židovská ľudová škola však vznikla až roku 1830. Od roku 1850 v Galante funguje rabínska vysoká škola, ktorú navštevovali študenti z celej Európy. Existovala až do začiatku druhej svetovej vojny (1939).⁴

Galantské židovské spoločenstvo sa roku 1896 rozdelilo na dve židovské náboženské obce: na ortodoxnú a neológov.⁵ Podľa údajov z jednotlivých súpisov ľudu môžeme sledovať, ako sa Galanta rozrastala a pribúdalo jej obyvateľstva. Výsledok jozefínskeho súpisu z roku 1787 uvádza 98 domov, z 1479 obyvateľov bolo 307 Židov. Mestský súpis z roku 1828 už uvádza 251 domov, z 1855 obyvateľov 559 Židov. Zo súpisu z roku 1919 vieme, že v Galante bolo 310 domov, žilo tu 3654 obyvateľov, z ktorých 1136 bolo Židov.⁶ V marci 1944 bolo Židom nariadené nosiť „žlté hviezdy“ a v máji 1944 bolo v meste zriadené geto, kde zhromažďovali Židov z celého okolia Galanty – okolo 1400 – odviezli nákladnými vlakmi do koncentračných táborov. Po vojne sa z nich vrátilo len asi 19%.⁷ Po skončení vojny a v roku 1948 sa i z týchto veľa vysťahovalo do USA, Izraela, Kanady. Dnes žije v Galante už len asi 40 Židov.

*

Vo svojom príspevku sa nemienime venovať celému kultúrnemu a náboženskému životu galantských Židov, ba ani rodinný život v jeho celku nie je predmetom nášho záujmu. Zaujal nás komplex zvykov a nariadení, ktoré sa zachovávali pri posledných momentoch života človeka a jeho úmrtí. Považujeme za potrebné upozorniť, že pri výskume sme sa zaujímali najviac o zvyky zachovávané v prvej polovici nášho storočia. V druhej polovici 20. stor. sa totiž v rodinných obradoch začína odrážať skutočnosť, že väčšina z nich podlieha, resp. je ovplyvňovaná nariadeniami a zákonmi. Pri úmrtí je to napr. ten fakt, že už len málo ľudí zomiera doma, a ak aj áno, jeho telo je hneď po zahlásení smrti odvezené z bytu, a tak vlastne pomaly zanikajú aj zvyky spojené s prípravou na smrť a vystretím mŕtveho v dome.

Podľa židovskej viery u ťažko chorého človeka existujú tri spôsoby, ako mu pomôcť dostať sa z ťažkej choroby – zachrániť ho pred smrťou: dobročinnosť, orodovanie a zmena mena. Pri poslednom spomínanom spôsobe sa mu väčšinou pridáva k jeho menu nové meno – „Chajm“, čo v preklade znamená „život“. Toto nové meno sa

dáva preto, lebo podľa židovskej viery sa vraj novým menom mení aj osud dotýčného. Ak chorý vyzdravie, v ďalšom svojom živote používa obe mená. Po smrti sa mu na náhrobný pomník dajú vyryť tiež obe mená.

Ak pri ťažko chorom človeku nie je nádej na vyzdravenie, príbuzní sledujú, či sa neobjavia príznaky predchádzajúce smrti: meravenie údov, chrčanie, biele pery, studený a zašpicatený nos, zlomený pohľad očí. Ak sa objaví niektorý z uvedených príznakov, nesmie umierajúci ostať ani na chvíľu sám; príbuzní obkolesia jeho lôžko a očakávajú pri ňom jeho poslednú chvíľu. Ba aj návšteva, ktorá nepatrí do rodiny, je povinná dočkať jeho posledné vydýchnutie. Keďže v zomierajúcom je život len ako slabé „svetielko“, musí sa jeho okolie vyvarovať akéhokoľvek úkonu, čím by sa toto „svetielko“ hoci len o okamih skôr vyhasilo. Nie je dovolené prekladať či vôbec pohnúť zomierajúcim. Ba ani podložiť mu ďalší vankúš pod hlavu, alebo vybrať mu ho spod hlavy. Taktiež je zakázané zomierajúcemu podávať tekutý alebo tuhý liek, alebo vykonať iný liečebný zásah, ktorý by mohol urýchliť smrť. Ak si však sám zomierajúci žiada piť, je povinnosťou vyhovieť mu, ale len veľmi opatrne, po kvapkách, aby sa mu náhodou nápoj nespriečil v hrdle, čím by sa vlastne urýchlil jeho skon. Treba tiež dbať o to, aby zomierajúceho neznepokojoval nijaký hluk či krik. Ak niekto z príbuzných nevie ovládať svoj ziaľ a prejavuje ho hlasným plačom alebo žalostným, treba ho z izby umierajúceho odvieť. Príbuzní, ako aj členovia spolku Chevra Kadiša tichým hlasom hovoria žalmy predpísané na takúto príležitosť. Chevra Kadiša je spolok, členovia ktorého sa starajú o celý priebeh predpohrebných a pohrebných obradov podľa zaužívaných židovských zvykov. Keď už sa očakáva skutočne posledná chvíľa života zomierajúceho, všetci prítomní povstanú a dívajúc sa sústredene do tváre umierajúceho polohlasne opakujú modlitbu pre zomierajúcich dovtedy, kým nevydýchne posledný raz.

Nie je dovolené asi 10 minút po skone dotknúť sa mŕtveho. Po uplynutí tohto času mu niekto z najbližších príbuzných privrie oči a bielou šatkou mu podviažu bradu. Mŕtveho zložia z postele na dlážku (dávnejšie ho dávali na slamu) tak, aby mu nohy smerovali k dverám miestnosti a pod hlavu mu dajú tehlu. Niekto z príbuzných mu zároveň zapáli nad hlavou kahanček pre dušičku. Hneď po úmrtí sa vyleje z každej nádoby v domácnosti voda na dvor. Tento úkon vykonávajú vo svojich domácnostiach aj traja najbližší susedia. Vylievanie vody je symbolickým oznámením okoliu, že

v dome umrel človek. Akt vylievania vody nahrádza ústne oznámenie, pretože podľa židovskej viery je potrebné vyhnúť sa slovnému oznamovaniu zlých alebo smutných správ. Medzi ďalšie neodkladné úkony po skone patrí zvesenie alebo zakrytie zrkadiel v byte. Použije sa na to hocijaký kus plátna, nezáleží ani na druhu ani na jeho farebnosti.

Umývanie mŕtveho začínajú členovia spolku Chevra Kadiša až vtedy, keď je už pripravené oblečenie pre mŕtveho. Všetci členovia Chevra Kadiša, ktorí budú umývať zomrelého, musia si pred týmto obradom poumývať ruky. Ženskú mŕtvolu umývajú ženy, mužskú muži. Samotné umývanie mŕtveho má presne stanovený priebeh. Mŕtveho preložia na dosku, na ktorej sa umývanie bude vykonávať. Dbá sa samozrejme o to, aby nohy smerovali zase k dverám izby. Pri premiestnení mŕtveho dbajú, aby jeho hlava alebo končatiny neovísali. Keď je už zomrelý vyzlečený zo šiat, v ktorých zomieral (až na spodnú košeľu), zahalia jeho telo do plachty. Pod touto plachtou krížom roztrhnú košeľu a pozorne mu ju pod plachtou vyzlečú. Ani pri jednom úkone sa nesmie odhaliť holé telo nebohého. Potom nasleduje samotné umývanie, ktoré sa vykonáva vlažnou vodou. Umýva sa vždy od hlavy a končí sa nohami. Voda sa nabera malými nádobkami a polieva sa plachtou zakryté telo; buď plachtou alebo menším uterákom sa vykonáva samotné umývanie. Ako posledné sa vyumývajú nechty na rukách a nohách a zároveň sa kovovým náčiním vyčistia. Po umytí sa telo ešte poleje rozmiešaným vajíčkom s vínom. Podľa informácie, čo sme získali, je to vraj určitý spôsob balzamovania tela, aby v zemi dlhšie vydržalo. Nasleduje česanie vlasov a brady; tiež je na to špeciálny kovový hrebeň, ktorý patrí do výbavy Chevra Kadiša. Ak by sa náhodou pri česaní stalo, že ostanú vlasy alebo chlpy z brady na hrebenu, je potrebné ich opatrne pozbierať a uložiť do vrecúška, v ktorom bude zem a ktoré sa uloží do hrobu. Mŕtvy sa poutiera od prebytočnej vody.

Podľa židovskej viery musí mať mŕtvy do hrobu osobitné oblečenie. Toto oblečenie pozostáva z niekoľkých častí, ušitých z bieleho ľanového plátna. Pri šití sa nesmie použiť nijaký uzol na niti. Každá židovská náboženská obec má niekoho, kto vie toto oblečenie ušit. Väčšinou ich šije niektorá členka Chevra Kadiša. Nesmie však zhotovovať toto oblečenie v období, keď má menštruáciu. Obliekanie napr. u mužov sa začína čiapkou. Nasleduje košeľa, kravata (čo je vlastne trojrohá šatka), nohavice a plášť *talit*. Takto oblečené telo

Synagoga v Trnave. Foto K. Krajčovičová.

Všetky foto z archívu NÚ SAV

Synagoga v Senci. Foto K. Krajčovičová

sa ešte zahalí do plachty takým spôsobom, aby u ženatých ostala tvár voľná. Slobodným sa zahalí aj celá tvár. Ale ešte pred úplným zahalením sa na oči a ústa položia črepy a do každej ruky sa vložia kúsky konárikov *gepelach*, ktoré majú tvar Y. Podľa informátorov sa črepmi prikryjú oči a ústa

Židovský cintorín v Nitre. Foto K. Krajčovičová

Židovský cintorín v Dvoroch nad Žitavou, okr. N. Zámky. Foto K. Krajčovičová

vraj z toho dôvodu, aby sa zlý duch nemohol dostať do tela. Konáriky sa mŕtvemu zídu na podopretie, ak pri zmŕtvychvstaní bude vstávať z hrobu. Talmud použitie týchto „barličiek“ vysvetľuje trochu inak. Podľa neho v diaspore pochovaní Židia sa prenesú do izraelskej zeme. Tieto drevené „vidličky“ sú na to, aby sa mŕtvy mohol pomocou nich vyhrabať zo zeme.⁸ Rituálne očistenie a oblečenie zomrelého sa nazýva *tahara*, čo znamená očistenie. Trojitým zvolaním tohto slova sa vlastne ukončí príprava mŕtveho na pohreb. Po zahalení sa mŕtvy uloží na dosku, na ktorej sa vynesie do cintorína alebo sa uloží do truhly, ktorá slúži len na vynášanie mŕtvoly. Keď je už mŕtvy upravený, niektorý z členov Chevra Kadiša obide smútiacich a každému nareže nožom odev, čo si potom každý sám ešte natrhne asi do dĺžky palca. Toto natrhnutie šiat je pradávny symbolom smútku. Za rodičmi sa natrhávajú šaty na ľavej strane (nad srdcom), za ostatnými príbuznými na pravej. Tento úkon sa vynecháva len v prípade úmrtia dieťaťa, ktoré žilo menej než tridsať dní.

Židia sa pridriavajú tej predstavy, že telo zomrelého sa má čo najskôr dostať do zeme, a tak sa snažia pochovať mŕtveho do 24 hodín. Ešte aj dnes sú rôzne pokusy obísť zákonom stanovenú dobu pochovávanía – mŕtvy sa nesmie pochovať skôr ako po uplynutí 48 hodín. Mŕtveho odprevádza smútočný sprievod do cintorína. V Galante zomrelého niesli na pleciah príslušníci náboženskej obce. Aj najbohatší sa podieľali na takto preukazovanej pocte zomrelému. Ešte začiatkom storočia zomrelého nesprevádzali ženy, ba nezúčastňovali sa ani obradu v cintoríne. Takmer až dodnes sa zachováva zákaz pre ženy sprevádzať mŕtveho až k hrobu. Pri vstupe na cintorín sa ženy oddelia od sprievodu a počkajú pri bráne až do ukončenia obradu. Muži odprevadia zomrelého až k hrobu, kde ho sami aj uložia. Veľmi prísne sa zachováva zvyk, že hrob smie byť vykopaný len v ten deň, keď sa uskutočňuje pohreb.

Hroby na cintoríne sú umiestnené v osi západ-východ; mŕtvy sa ukladá do hrobu hlavou na západ, aby sa tvárou díval na východ slnka. V cintoríne sa zomrelý s doskou uloží do hrobovej jamy. Ak ho niesli v truhle, vyberie sa z nej a preloží sa na dosku umiestnenú na dne hrobovej jamy. Pod hlavu mu uložia vrecúško s izraelskou zemou a jeho telo posypú tiež touto zeminou. Po tomto úkone sa mŕtvola prikryje vrchnákom, ktorý je vrchnou časťou truhly z neohobľovaných dosiek. Na prelome 19. a 20. storočia sa ani tento vrchnák nedával. Každý účastník pohrebu hodí

niekoľko lopát zeme do jamy, a tak ju zasypú. Pri odchode od hrobu je zvykom vytrhnúť niekoľko stebiel trávy a prehodiť ich cez plece. V zimnom období trávu nahrádza niekoľko hrudiek zeme. Je povinnosťou každého účastníka pohrebu (aj žien) pri odchode z cintorína vykonať rituálnu očistu – umyť si ruky. Kvôli tomuto zvyku býva pred bránou cintorína pripravená nádoba s vodou a uterák. Po skončení pohrebu sa účastníci rozchádzajú domov. Len bližší príbuzní a susedia odprevádzajú smútiacich domov. V dome si smútiaci pozostali posadajú na zem, novšie na malé stoličky, kde zväčša presedia celé obdobie prísneho smútku. Po návrate z cintorína najbližšia rodina dostane prvé jedlo, ktoré pozostáva z vajčička uvareného na tvrdo, posypaného trochu popola (nesmie sa použiť soľ), žemle (okrúhleho pečiva) a trochu vína. Toto prvé jedlo im prináša niektorý člen Chevra Kadiša, lebo sa nesmie konzumovať z vlastných zásob.

Smútok za zomrelým sa člení na dve obdobia. Obdobie prísneho smútku – *sivoh*, ktoré trvá sedem dní, počas ktorých najbližší musia sedieť v dome. Po siedmich dňoch nasleduje *selosim*, ktorý trvá 30 dní od pochovania (nie úmrtia). V dobe selosimu je už zarátaný aj *sivoh*. Smútiaci majú predpísané smútočné modlitby. Pri modlitbách v deň pohrebu sa nesmú použiť modlitebné remienky. Smútok za rodičmi sa drží aj jedenásť mesiacov. Tento smútok sa prejavuje nosením natrhnutého odevu (po tridsiatich dňoch sa zašije tak, aby zašitie bolo vidno) a modlia sa modlitby za rodičov. Pri ostatných príbuzných (aj pri úmrtí vlastného dieťaťa) sa smútok končí selosimom. Počas selosimu (t. j. tridsať dní) nesmie sa smútiaci kúpať, strihať vlasy, nechty či bradu a nesmie si obliecť nové alebo sviatočné šaty.

Výročie smrti rodičov sa každoročne pripomína. V predvečer výročia sa zapáli kahanček pre duše a páli sa do večera druhého dňa. Zájde sa do modlitebne, kde sa rozpovie k: diš-ová modlitba a po raňajších bohoslužbách, ak je to len trochu možné, zájde sa na cintorín, kde sa rozpovie modlitba určená na výročie smrti.

Je dávny pietny zvyk, zachovávaným aj Židmi, že na hrob blízkych dajú postaviť náhrobný pomník. Nieкто ho dá postaviť už po uplynutí tridsiatich dní, nieкто až po roku. Je prísne zakázané dať zhotoviť pomník v tvare sochy. V deň, keď sa postaví pomník na hrob, vykoná sa jeho slávnostné odhalenie. Ak je možné, pozostali v spoločnosti deviatich ľudí navštívia hrob a po krátkom príhovore (nemusí byť) sa spoločne pomodlia.

Samostatnú pozornosť si zasluhujú židovské cintoríny so svojimi náhrobnými pomníkmi. Aj na galantskom cintoríne sa nachádzajú náhrobníky so znakmi, ktoré symbolicky vyjadrujú určitý údaj o zosnulom. Podrobnejšie sa problematikou náhrobníkov a symbolických znakov na nich budeme zaoberať v inom príspevku.

Aj keď podľa židovskej viery nie je žiadúce cintorín navštevovať často, zosnulí sa formou modlitieb na bohoslužbách viackrát do roka pripomínajú.⁹ Pri návšteve cintorína sa na hrob nenosia kvety. Znakom návštevy hrobu blízkeho je kamienok, ktorý sa uloží ku pomníku. Pri každom odchode z cintorína sa vytrhne a prehadzuje cez plece pár stebiel trávy.

Je samozrejmé, že vyššie spomenuté pohrebne obrady a zvyky Židov v Galante sa všeobecne vo

väčšej či menšej miere zhodujú so zvykmi zachovávanými v iných skupinách obyvateľstva židovského náboženstva. Ale existujú odlišnosti, ktoré sa utvorili vplyvom okolia len v tej-ktorej náboženskej obci. Nesmieme pri tom zabúdať, že určité rozdiely sú pri pochovávaní mužov, žien a detí. Pohreby význačných osobností a rabínov tiež prebiehajú odlišne od bežne vykonávaných.

Židovské rodinné zvyky a obrady sú veľmi zaujímavé svojou presne zachovávanou formou, podliehaním náboženským príkazom a odlišnosťou od prejavov kultúrneho dedičstva okolitých iných etník. Je preto potrebné zachytiť ich čo možno v najväčšej miere ako neodmysliteľnú súčasť vývoja kultúrneho dedičstva nášho teritória.

POZNÁMKY

- 1 Magyar néprajzi lexikón V. Budapest 1982, s. 633.
- 2 ... és beszéld el fiadnak... Budapest 1986, s. 28.
- 3 JANIGA, A.: Zo života Galanty za feudalizmu. Rukopis.
- 4 Galanta. Bratislava 1987, s. 49.
- 5 Toto rozdvojenie bolo potom schválené ministrom kultu pod číslom 70.423/1897. JANIGA, A.: c. d.

- 6 Galanta, c. d., s. 35–37.
- 7 Kronika mesta Galanty. MsNV Galanta. Jeden z informátorov uvádza, že odvečených bolo asi 1400 a vrátilo sa asi 350 Židov.
- 8 ... és beszéld el fiadnak..., c. d., s. 29.
- 9 Kegyelet forrása. Budapest 1902, s. 167–204.

ON THE JEWISH FUNERAL CUSTOMS IN SLOVAKIA

Summary

The paper deals with Jewish funeral customs in the town Galanta in southwest Slovakia. Attention is focused on the last moments of man's life and his death. Preparation of the dead for funeral is indispensable without the assistance of the Khevera Kaddish members. The duties of the mourning family during the funeral and mourning period are considerably different from those currently

known from the folk culture in Slovakia. The author centered on Jewish mourning customs in Galanta of the first half of the 20th century, however, from the text it results that many have been kept up to the present. In the conclusion the author states the need of further study of Jewish customs in Slovakia.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr.
Soňa Burlasová, DrSc., Prof. PhDr. Václav
Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc.
PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa
Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc.,
PhDr. Milan Leščák, CSc., Prof. PhDr. Ján
Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera
Nosálová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Ur-
bancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného pov-
stania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,-; celoročné predplatné
Kčs 104,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS
– ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručo-
vateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS –
Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody
6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie
vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук
Год издания 38, 1990 № 4
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р, Зора
Вановичова
Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново
нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der
Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 38, 1990, Nr. 4 Erscheint viermal im
Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora
Vanovičová
Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of the
Slovak Academy of Sciences
Volume 38, 1990, No. 4
Published quarterly by VEDA, the Publishing
House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and
PhDr. Zora Vanovičová
Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie
slovaque des sciences
Année 38, 1990, No. 4
Parait quatre fois par an. Editions de VEDA,
maison d'édition de l'Académie slovaque des
sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora
Vanovičová
Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava,
Czechoslovakia, Distributed in West Germany
and West Berlin by KUBON UND SAGNER,
D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepub-
lik Deutschland. For all other countries, distribu-
tion rights are held by JOHN BENJAMINS, B.
V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA
Amsterdam HOLLAND

INDEX 49616
Cena Kčs 26.—